

LINA MURINIENĖ

Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: tarmėtyra, fonetika, kalbos politika, geolingvistika.

DOI: doi.org/10.35321/all91-15

Evaldas Švageris, Jolita Urbanavičienė
LIETUVIŲ KALBOS BALSŲ
FORMANTINĘ STRUKTŪRĄ
IR TRUKMĘ LEMIANČIŲ
VEIKSNIŲ SĄVEIKA BEI
HIERARCHIJA

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2024, 126 p.

DOI <https://doi.org/10.35321/e-pub.109.balsiu-veiksniai-hierarchija>

ISBN 978-609-411-372-7

2024 m. Lietuvių kalbos institutas išleido Evaldo Švagerio ir Jolitos Urbanavičienės mokslo studiją *Lietuvių kalbos balsių formantinę struktūrą ir trukmę lemiančių veiksnių sąveika bei hierarchija*¹. Studiją sudaro pratarinė, įvadas, trys pagrindinės mokslinio tyrimo dalys, iš kurių pirmoji skirta metodologijai aptarti, antroji ir trečioji – paties tyrimo rezultatams apžvelgti, toliau formuojamos išvados, pateikiamas naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas, santrauka anglų kalba ir priedai.

Atliktą tyrimą autoriai kukliai vadina žvalgomuoju. Iš tiesų aptariamuoju tyrimu yra giliau, negu pasižvalgyta „po naujus kalbos garsų tyrimo horizontus“, čia keletu rakursų išbandyta nauja tyrimo metodologija (dvifaktorinė dispersinė

¹ Prieiga internete: <https://lki.lt/wp-content/uploads/2024/11/balsiu-veiksniai-hierarchija-mokslo-studija-2024.pdf>.

analizė, vadinamoji ANOVA) ir tai yra vienas iš svarbiausių aptariamąsios studijos laimėjimų.

Pastaruoju metu grynosios kalbotyros rėta, ir ne tik Lietuvoje. Dauguma kalbos tyrimų atmiežiami šiandien ypač populiariu sociologiniu aspektu, ir tai suprantama – ko vertas mokslas be sąsajų su visuomene ir jos požiūriu? Tačiau jei ta pati visuomenė nori, kad dirbtinis intelektas kalbėtų lietuviškai, ir ne šiaip kalbėtų, o bendrautų neužsikirdamas, atpažindamas subtiliausius garsų ir intonacijų niuansus, gryniesiems kalbos, o šiuo atveju fonetikos tyrimai yra būtini.

Remdamiesi Björno Lindblomo iškelta kalbos invariantiškumo idėja (jos esmę, glaustai tariant, sudaro dvi priešingai veikiančios kalbos kitimo kryptys: viena vertus, kalba eina paprastumo, lengvumo link, kita vertus, kalba linkusi išlaikyti, o kartais net didinti informacinę krūvį), E. Švageris ir J. Urbanavičienė imasi išsūkioti – „rasti tuos fonetinius kalbos elementus (balsių, priebalsių ir t. t.) požymius, kurie nebūtų priklausomi nuo konteksto“. Bendrinės kalbos balsiai aptariamojoje studijoje nagrinėjami ne paskirai, o ieškant balsių formantinės struktūros, trukmės ir tuos rodiklius lemiančių veiksnių sąveikos, jų interakcinių ir hierarchinių ryšių.

Tyrėjai, atlikdami dvifaktoriinę dispersinę analizę (ANOVA), nustato kiekvieno iš konkuruojančių faktorių santykinę poveikį balsių formantinei struktūrai ir trukmei; statistiškai įvertinę tą poveikį, išsiaiškina stipriausius ryšius ir nustato konkuruojančių veiksnių (konsonantinės aplinkos, diktorių, pozicijos frazėje bei balsių kokybės ir kiekybės) hierarchinių ryšių.

Turbūt dauguma vyresnės kartos fonetikų eksperimentininkų, vadinamoji Alekso Girdenio ir Antano Pakerio mokykla, vargiai įsivaizduotų statistinį gautųjų duomenų įvertinimą be Studento kriterijaus. E. Švagerio ir J. Urbanavičienės tyrime to kriterijaus nebepakanka. Statistinio modelio paieškos tokiems sudėtingiems ir metodologiškai dar tik styguojamiems eksperimentiniams tyrimams vertos visokeriopų pagyrų.

Tyrimo metodologijai skirta visa studijos dalis. Čia plačiai pristatoma lietuvių bendrinės kalbos balsių eksperimentinių tyrimų apžvalga ir naujausi kitų kalbų tyrimai. E. Švagerio ir J. Urbanavičienės užmojis, kaip jau minėta, ne paskirai nagrinėti pagrindinius garso požymius lemiančius kalbinius veiksnius, o analizuoti visų tų veiksnių „interakciją, atskleidžiančią kalbinio variantiškumo mechanizmą“.

ANOVA išsamiai pristatoma atskirame metodologijos dalies skyriuje. Kaip ir dera, tyrėjai įveda į pasaulinį eksperimentinių garsų tyrimų kontekstą (minėtinas Toni Rietveldo ir Rolando van Houto indėlis), aptaria, kaip minėtas statistinis modelis iki šiol taikytas lietuvių kalbos tyrimuose (minėtini Eglės Vaisėtaitės, Astos Kazlauskienės ir kt. darbai). E. Švageris ir J. Urbanavičienė savo tyrimu siekia įrodyti, kad, taikant ANOVOS modelį, kalbinių veiksnių sąveiką galima

nagrinėti dviem būdais: (1) tiriant dviejų veiksnių sąveiką neatsižvelgiant į kitus veiksnius ir (2) analizuojant dviejų faktorių sąveiką tiesioginės konkurencijos sąlygomis. Tyrėjų nagrinėjami balsių kokybiniai ir kiekybiniai parametrams įtaką darantys kalbiniai veiksniai: konsonantinė aplinka, diktorius, pozicija frazėje (izoliuota ir neizoliuota), paties balsio fonologinė kiekybė, eilė ir pakilimas, neišleidžiant iš akių tų veiksnių sąveikos ir jų hierarchijos.

Palyginti išsami ir informatyvi santrauka anglų kalba. Joje užsienio skaitytojams gana nuosekliai išdėstoma tyrimo esmė, pagrindinės problemos ir jų sprendimo būdai.

Malonu skaityti aptariamąją studiją – matyti, kad bendrinės lietuvių kalbos fonetikos tyrimai tęsiami ne tik Kaune, bet ir Vilniuje. Ypač sveikintinos naujesnės metodologijos paieškos, ryžtas nerti į natūralaus kalbos srauto tyrimus, noras ir sykiu pareiga prisidėti prie kalbos technologijų plėtros.

Įteikta 2024 m. gruodžio 11 d.

LINA MURINIENĖ

Vilniaus universitetas

Komunikacijos fakultetas

Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius, Lietuva

lina.muriniene@kf.vu.lt

Lietuvių kalbos instituto leidinys **Acta Linguistica Lithuanica** išeina du kartus per metus. Jame spausdinami straipsniai bei recenzijos lietuvių ir baltų kalbotyros klausimais. Be to, skiriama dėmesio lietuvių ir baltų filologijai bei lyginamajai ir bendrajai kalbotyrai.

Acta Linguistica Lithuanica the research journal of the Institute of the Lithuanian Language, is issued twice a year. It publishes articles and reviews of Lithuanian and Baltic linguistics. Some attention is also paid to Lithuanian and Baltic philology as well as comparative and general linguistics.

Straipsniai, recenzijos, įžvalgos ir siūlomi recenzuoti leidiniai redakcinei kolegijai siunčiami per elektroninę leidybos sistemą <http://journals.iki.lt/>.

Please submit your articles, reviews, insights to the editorial board via the electronic publishing system <http://journals.iki.lt/>.

